

чість і життя: *Щоб наша правда не пропала, Щоб наше слово не вмирало...*

Ірина Колеснікова

КОЛОРАТИВИ В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Лексеми, що номінують кольори, є джерелом національно-культурної інформації, репрезентантами етномовної картини. Вони належать до різних шарів знань – як до культури, так і до цивілізації. Дослідники кваліфікують культуру як цілісний феномен, що акумулює всі цінності суспільства і передає духовні знання, пов'язуючи між собою різні покоління (Могилевський А. П. *Культура і особистість* / А. П. Могилевський. – Київ, 2002. – С. 17, 25, 27). Культурну традицію А. П. Могилевський трактує як універсальну форму історичної трансляції досвіду, а сама культура розглядається як внутрішнє багатство людини.

На відміну від культури, цивілізація передає у спадок матеріальні речі; це багатства довкола людини. Вона прагматична і модернізується з часом. Цивілізація однакова для всіх етносів, у ній відсутній такий складник, як ментальність конкретного народу. Вона віддзеркалює колективну свідомість носіїв різних мов і культур, тоді як культура пов'язана з індивідуальною свідомістю.

Відомо, що Тарас Шевченко – видатний живописець, який віртуозно володів усією палітрою

фарб і не мав обмежень у їх виборі. А втім, аналіз текстів «Кобзаря» свідчить про те, що автор послуговується обмеженою кількістю колоративів, а саме: *білий, чорний, блакитний, голубий, червоний, жовтий, золотий, рудий, синій, сизий, сірий, рожевий, зелений*. Найчастотнішими з них є п'ять: *білий, чорний, синій, червоний, зелений*. Прикметники-колоративи переважають у романтичних творах Шевченка, зокрема в баладах. У деяких творах автора їх взагалі немає.

Аналогічну тенденцію спостерігаємо в художніх текстах О. Пушкіна (казки), М. Лермонтова (поеми), М. Некрасова (поеми), що так чи так пов'язані з Україною, порівн. опис козака у Пушкіна: *черна шапка набекрень* («Казак»); *дуб зелений, сорочка белоснежная, черный прах* (земля), *синие туманы* (на днепровських берегах), *белый день, грива золотая* (...к родимым киевским полям в забвеньє сердце улетаєт) – «Руслан та Людмила». Обмежену кількість прикметників-колоративів спостерігаємо й у творах інших класиків, зокрема в описі боярина Орші (опричника Івана Грозного), що був родом з берегів Дніпра: *черные облака, черные думы, синее море, златой луч* (М. Лермонтов «Боярин Орша»); М. Некрасова, уродженця Немирова: *алая лента, чернобровая дикарка* (М. Некрасов «Тройка»); ...*серые, карие, синие глазки смешались, как в поле цветы* (М. Некрасов «Крестьянские дети»); *черноокая, губы алые, рубаха белая, черны вороны* (М. Некрасов «Коробейники»). В окремих фрагментах фіксуємо колоративи – символи спільних прадавніх слов'янських традицій, наприклад, білий – знак

жалоби: *...и был не белей ее щек надетый на ней в знак печали из белой холстины платок* (М. Некрасов «Мороз, Красный нос»); *рубаха красная в опричника* (М. Лермонтов «Песня про купца Калашникова»).

Багато назв кольорів та їх відтінків використовує Микола Гоголь, який описує українські пейзажі й залучає іноді оказіональні колоративи, наприклад: *...балахон из тонкого сукна цвету застуженого картофельного киселя* (М. Гоголь «Сорочинская ярмарка»).

Цікавою ознакою текстів Тараса Шевченка є вживання лексем – заміників колоративів, порівн.: *Садок вишневий коло хати...* – білий; *неначе полотном укриті, росою Божою умиті...* («Весна. Садочки зацвіли...»).

Тарас Шевченко звертається до традиційних фольклорних колоративів, значущих для українців. Його творчість – це геном української нації, а Україна – вічна цінність, його поетична таємниця. Саме тому він і обирає народні слова-символи, що звучали в історичних піснях, думах, народних баладах. Шевченкові колоративи – складники архетипів (*біла хата, чорна земля, синє море, гай зелений, червоне намисто* та ін.), порівн.: *...хатки біленькі виглядають, як діти в білих сорочках* («Сон»). У цих фарбах він змальовує свою землю і зовсім в інших – чужу, порівн.: *І там степи, і тут степи,/ Та тут не такії –/ Руді, руді, аж червоні,/ А там голубії,/ Зеленії, мережані/ Нивами, ланами,/ Високими могилами,/ Темними лугами...* («А. О. Козачковському»).

Отже, образність «Кобзаря» не поверхнева, не така, що ґрунтується тільки на зорових відчуттях, доступних звичайному спостерігачеві. Вона створюється не як барвіста мозаїчна картинка, а на глибшому семантичному рівні. Такий художній прийом, впливаючи на свідомість і душу читача, акумулює кілька барв в одній лексемі, як наприклад, у порівнянні: *...неначе писанка село...* («Сон»). У Шевченкових творах громадянської спрямованості спостерігаємо так зване «кольорове мовчання», тобто відмову від колоративів.

Колоративи в текстах «Кобзаря» багатозначні і різні за функціями. Розглянемо основні з них:

1. Колоративи – національні символи: *синє небо, синє море, червона калина, дуб зелененький, гай зелений, чорні хмари, чорний орел, кінь вороний*.

2. Сполуки, в яких колір має переносне або історично збумовлене значення, наприклад: *чорна хмара* (татари), *біла хмара* (запорожці) («Іржавець»); *Чорний шлях*: «...іде Залізник Чорним шляхом, що виходив од Дніпра, між устями річок Сокорівки і Носачівки і біг через степи запорозькі, через воєводства Київське, Подольське, Волинське – на Червону Русь до Львова; *Чорним* названий, що по йому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву» – коментар Тараса Шевченка (Цит. за виданням: Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Київ : Вид-во худ. літ. «Дніпро», 1985. – С. 596).

3. Колоратив у складі порівняння: *чорніше чорної землі блукають люди* («І виріс я на чужині...»);

мати чорніше чорної землі іде, з хреста неначе знята («Миколі Костомарову»); козак в червоних, як калина, штанях («Гитарівна»); пустиня циганом чорніла («У Бога за дверми лежала сокира»). В образних порівняннях фіксуємо нетрадиційне використання колоративів, порівн.: базари, як море червоне від жупанів («Гайдамаки»). Подібні приклади фіксуємо й у метафорах, порівн.: синій князь (від горілки) – «Княжна».

4. Колоративи – складники портретних характеристик, презентанти українських ідеалів чоловічої та жіночої краси: біле личко, карії/карі оченята, козак кароокий, чорнобривий; *Зношу мої чорні брови, / У наймах зношу!* («Якби мені черевики»); *Сотрет брови черные, выжжет очи карие!* («Слепая»); *черночупринный казак* («Слепая»).

5. Нанизування прикметників або колоративів для концентрації ознаки: *забіліла зима біла* («Невольник»); *платочком белым, одинока, прозрачна тучка в даль плывет* («Тризна»).

6. Колір як динамічна ознака (зміна часу, стану і т. ін.): *луна червона побіліла* («Марина»).

7. Колір як негативна ознака: *білі палати* (панські); *лоно біле мила* – про царицю («Царі»).

8. Колір як репрезентант характерної ознаки людини, наприклад *сивий* (*сивоусий кобзар, дідусь сивенький, сивий дід, сивий верхотворець* – «Неофіти»), тобто поважний, мудрий. Прикметник *сивий* традиційно вживають в українському фольклорі в значенні «старий», порівн.: *Буду сива, як вівця, не піду за вдівця*.

9. Авторські образи та метафори: *білії листи* (про вірші); *синій-голубий барвінок; червоною ді-*

жею місяць сходив («Марина»); *щоб не втікла сіра птаха на слов'янське поле* (про Гуса).

10. Колоративи – народні відповідники до офіційних назв: *Зелені святки*, *Зелена неділя*.

11. Сполуки з колоративом як форма звертання: *рожевий квіт* (традиційне Шевченкове звертання до дівчат), *рожевий* у значенні «молодий»; *орле сизий* (звертання до чоловіка), *сизий голубе* (до парубка); *сизокрыла голубка*, *сизая голубонько* (до жінки чи дівчини), іноді поет так звертається до своїх думок: *думки*, *сизокрылі голуб'ята*.

12. Колір як ознака соціального статусу: *сірі жупани* (селяни); *червоні жупани* (козаки); *блакитний жупан* (козак); *золотий жупан* (у гетьмана).

13. Колоратив як виразник української ментальності, наприклад концепт «краса» реалізується в таких лексемах: *карі очі* (*кароокій*), не *чорні*, оскільки *чорний* – чужий, порівн.: *гусарин чорноусий* («Не вернуся із походу»); *Крутий байрак*, / *Неначе циган чорний, голий* / *в діброві вбитий або спить* («Ми восени такі схожі»). Як символ краси виступає і колоратив *червоний*, порівн.: ...*дочка червоніє* / *Виростая...* / *Та й виросла Ганна кароока*, / *Як тополя, гнучка та висока* («Утоплена»).

Такими є основні специфічні ознаки використання колоративів у поетичних творах Тараса Шевченка.